Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

11-12
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 1389 sahifa, 5-dekabr, 2023-yil.

Bosh muharrir:
Sharipov Qo‘ng‘irotboy Avezimbetovich

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Karimov Norboy G‘aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay’ati:
Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, “Nobel” mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O‘zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O‘zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a’zosi, Turkiya – O‘zbekiston do‘stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., TDU rektori
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vaziri o‘rinbosari
Sharipov Qo‘ng‘irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dotsent
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O‘zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O‘zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig‘i o‘rinbosari
Ochilov Farxod, O‘zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo‘limi boshlig‘i
Eshov Mansur Po‘latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo‘yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., “O‘IRIAM” ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo‘yicha prorektori
Karimov Norboy G‘aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro “Nordik” universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po‘latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug‘aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., “El-yurt umidi” jamg‘armasi ijrochi direktori o‘rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o‘g‘li, t.f.f.d., Toshkent Arxitektura-qurilish universiteti katta o‘qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktaranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o‘qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg‘ona davlat universiteti dotsenti
Nomozova Qumri isoyevna GF universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), dotsent
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o‘g‘li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Ekspertlar kengashi:
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To‘lqin Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: “Ma’rifat-print-media” MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘zR Tabiat resurslari vazirligi, O‘zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Взаимодействие реального и финансового сектора экономики в современных условиях 12
Шарипов Конгратбай Авезимбетович, Зайнутдинова Умида Джалаловна
Развитие исламских банковских продуктов в коммерческих банках 19
Иноятова Камола Фуркатовна
Kreditlashda risklarni boshqarish usullaridan foydalanish 23
Abdullayeva Sharbat, Abdullayeva Nozima
Korxonalarning tashqi iqtisodiy faoliyatdagi raqobatdoshligini ta'minlashda marketingdan foydalanish 29
Axmedov Ikrom Akramovich
Hududlarda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirishning zamonaviy tahlili 36
Butaboyev Maxamadjon, Gaibnazarova Zumrat Talatovna
Yashil iqtisodiyotga o'tishda xorijiy davlatlar tajribasi va uni O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlari 41
Yavmutov Dilshod Shoyimardonkulovich
Zamonaviy ekoshaharlar barpo etish va uni tatbiq etish zaruriyati 47
Zikrullayev Valixon G'aybullayevich
Indian Festivals and Nature Conservation: Connecting People for Sustainability 52
Nigora Saidmuradova Aslamovna, Anil Kumar
Financing clean energy projects in different ways 59
Botirov Azamat Axmedovich, Fayziyev Samandar Sobir ogli
Теоретические основы развития социальной инфраструктуры 67
Алимова Муниса Юльчиевна
O'zbekistonda tadbirkorlik subyektlarining raqamli marketingdan foydalanish holati va rivojlanish tendensiyalari 71
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich
Aholiga bank xizmatlarini ko'rsatish tizimini takomillashtirish 81
Uskanov Eldor
Investitsiya loyihalarini islom moliya instrumentlari orqali moliyalashtirish yo'llari 86
Haydarov O'ral Axmadovich
"Yashil" iqtisodiyotga o'tishda esg omillar asosida investitsiya kiritishning o'rni va ahamiyati 93
Nosirov Egamqul Ismailovich
"Enesses" MChJ da marketing muhitini tahlil qilish va takomillashtirish 100
Musyeva Shoira Azimovna
Использование информационных и коммуникационных технологий в совместных образовательных программах: проблемы и решения 107
Ташева Севара Равшановна
Iqtisodiy globallashuvning nazariy asoslari 111
Abduraxmonov Farxod Abdufarmonovich
Sanoat korxonalari samaradorligini oshirishning nazariy-amaliy asoslari 117
Xursandov Komiljon Maxmatkulovich
Fiskal siyosat va soliq to'lovchilar faoliyatini tartibga solishning nazariy masalalari 122
Isroilov Bohodir Ibragimovich, To'rayev Alijon Akmal o'g'li
Bank daromadlarini oshirishda masofaviy bank xizmatlarini tutgan o'rni 128
Xudoyorov O. O.
Elektron savdo korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish 132
Po'latov Xudoyberdi O'ktamovich
Ekonometrik modellashtirish asosida mavsumiylikning turistik mahsulotlar ishlab chiqarishga ta'sirini kamaytirish usullari 135
Xamzayeva Dilfuza Samarovna
Yuridik shaxslar soliq yukining shakllanish omillari va uni optimallashtirish muammolari 141
Abduturopov Jasurbek Nozimjonovich
Tadbirkorlik risklari tavsifi va tasniflashning nazariy masalalari 148
Bektemirov Abduxamid Abdumalikovich
Urban farming 151
Ahmedova Ziyodahon Saydulloxon qizi, Askarov Hasanboy Holdorovich
A Foreign Experience of Forming Small Business and Private Entrepreneurship Infrastructures (An Example of Usa) 153
Kosimov Sardor Dilmurodovich, Akbarov Abdulkhamid Akmal ugli
Principal Protected Notes on the credit rating of National Bank of Uzbekistan 159
Abdug'aniyev Abdulaziz Alisher o'g'li
Features and Challenges of Digital Transformations in the Service Sector 164
Kurbanova Maftuna Lazizovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Kichik biznes va tadbirkorlikning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar 170
Kurbonov Jasurbek Pozilovich

Jamoat transport tizimini raqamli texnologiyalarni joriy etish va ulardan foydalanishning dolzarbligi 173
Kushakova Ma'mura Narimanovna

Transport xizmatlari bozorida marketing faoliyatini mexanizmlarini rivojlanishining asosiy tamoyillari 176
Nosirov Javlonbek Jamoliddin o'g'li, Raxmatov Ziyodullo Nosirovich

Financing clean energy projects in different ways 179
Botirov Azamat Axmedovich, Fayziyev Samandar Sobri ogli

O'zbekistonning mehnat migratsiyasidagi hamkorligi haqida ba'zi mulohazalar (Qozog'iston va Rossiya misolida) 187
Azamatova Gulmira Bayirbekovna

Assessment of management effectiveness in ensuring economic and financial stability 191
Akramova Aziza Abduvohidovna

Международное сотрудничество Республики Узбекистан в сфере образования 196
Жамалова Гулнора Гуломовна, Айматова Фарида Хуразовна

O'zbekistoning ekologik muammolariNI bartaraf etish va yashil iqtisodiyotga o'tish yo'nalishlari 202
Aliyev Azim Tolip o'g'li

Экономическая безопасность и факторы влияющие на неё 205
Абдишукуров Шерзод Шавкат угли

Qashqadaryo viloyatida tabiiy resurslardan foydalanish istiqbollari 211
Xo'janova Gulshoda Otamurodovna

Raqamli marketing strategiyalarining raqamli iqtisodiyotda iste'molchilar xulq-atvoriga ta'sirini tahlil qilish 214
Raxmatova Sitora Shuxratjon qizi

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini takomillashtirish 221
Xudayberganova Zarofat Zaxidovna

O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda ichki va tashqi muhit 227
Saypullayev Ilhomjon Abduraxmonovich

Buxgalteriya axborotining sifat tavsiflari 233
Raxmatova Shaxnoza Shukurovna

Роль и значение логистики в развитии коммерческой деятельности торговых предприятий 240
Маматкулова Шоира Джалоловна

Uzum yetishtirishning tashkiliy-huquqiy munosabatlari va sohani rivojlantirish imkoniyatlari 245
Boltayev N. N.

Tashqi savdo jarayonlarini tashkil qilishning nazariy uslubiy asoslari 249
Qurbonov A. U.

Korxonalarda pul mablag'lari auditini takomillashtirish yo'llari 254
Karamatova Noiba Xusnitdinovna

Kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini o'ziga xos xususiyatlari 259
Axmedov Oybek Turgunpulatovich

Агротуризм как источник дополнительного дохода для фермеров в самаркандской области 263
Анваров Нодир Аллаёрович, Назарова Раъно Рустамовна

Tijorat banklari faoliyatida islomiy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari 272
Absamatov Askar Ergashovich

Kichik biznes subyektlari faoliyatida mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatishning zamonaviy holati 277
Yusupov Abbosxon Aliyevich

The Experience of The Japanese State in Increasing Investment Activity in Uzbekistan 285
Satoshi Sugahara, Ochilov Bobur

Paxta-to'qimachilik klasterlarida sotish baholarining tahlili 292
Nazarova Maryam Sharipovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna

Tadbirkorlik subyektlari eksportida raqamli platformalardan foydalanish strategiyalari 297
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich

Tijorat banklarida xalqaro iqtisodiy sanksiyalar va eksportga taqiqlar bilan bog'liq risklarni baholash va kamaytirish matritsasining metodologiyasi 304
Keldiyorov Shohruh Ilyos o'g'li

Sotish jarayonlari hisobini buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari asosida takomillashtirish 308
Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich

Tijorat banklari faoliyatida transformatsiyalanish jarayonlarining asosiy yo'nalishlari 313
Bekmurodov Abbos Amiriddinovich

Agroklasterlarda moliyaviy natijalar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari 318
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Toshpulatov Jalil Baxodirovich

Tijorat banklarida investitsiya siyosatini amalga oshirishning muhim jihatlari 324
Abiyev Davron Ilxomovich

Проблемы и решения при оптимизации финансового моделирования деятельности предприятия 331
Юлдошева Гулноза Абдинабиевна
Hududiy iqtisodiy xavfsizlik va uning asosiy xususiyatlari 336
Raximov E. N.
Boshqarish sifatining iqtisodiy mohiyati va uni rivojlantirish masalalari 343
Shoyev Davronbek Axmadjonovich, Ahmadjonova Gulsanam
Важность данных о движении затрат для повышения эффективности управления предприятием 346
Расулова Ш. Х.
Korxonalar daromadlariga ta'sir qiluvchi risklarning tahlili 351
Sa'dullayev Oybek Turdiali o'g'li
Xalqaro standartlar asosida daromadlar hisobini tashkil etish 364
Abdusaidov Sanjar Jaloliddin o'g'li
Выработка страховой системы защиты владельцев депозита 368
Узакова Камола Бехзодовна
Обзор законодательных и регуляторных положений по введению и регулированию Исламской банковской деятельности в юрисдикции Республики Казахстан 372
Ёркулов Умиджон
Перспективы развития производства и экспорта плодоовощной продукции в Узбекистане 378
Узганбаева Дилноза Тохтасиновна
Перспективы развития государственного управления высшим образованием в условиях функционирования рынка 382
Умаров Диёр Равшанович
O'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o'ziga xos xususiyatlari 388
Turopova Nigora Xolmurod qizi
Qishloq joylarda xizmat ko'rsatish sohasi orqali aholini ish bilan bandligini ta'minlash istiqbollari 393
Taylakova Dilafro'z Baymamatovna
Увеличение привлекательности инвестиций в туристической отрасли через стратегическое финансирование 399
Хусниддинов Нуриддин
Agrobiznesni innovatsion rivojlantirish loyihalarini moliyalashtirishning metodologik asoslari 402
To'ychiyev Abduraxmon G'ofurovich
Virtual bank – kelib chiqishi va moliyaviy xizmatlar kelajagi 406
Nabiyeva Feruza Odilovna
Проблемы и перспективы развития депозитных операций коммерческих банков Республики Узбекистан 411
Холмирзаев Эльбек Бахтиерович
Smart-shartnomalar – raqamli marketingning zamonaviy texnologiyalaridan biri sifatida 415
Yahyoxonov N. B.
Banklarda depozit operatsiyalarini hisobini yuritish tartibi 420
Mirzayeva Xilola Jaloliddin qizi
Kichik biznes korxonalariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning iqtisodiy samaradorligi 424
Mamanazarova N. J., Jamilova N. X.
Проблемы привлечения финансирования за счет корпоративных облигаций 429
Рахмедова Мадинахон Нусрат кизи
Формирование финансовой стратегии местных бюджетов 433
Примова Н. И.
Xizmat ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortishning dolzarb muammolari va ularning yechimlari 440
Pardayev Jamshid Muzaffarovich
O'zbekistonda hududlar kesimida raqamli iqtisodiyotning rivojlanish holati 445
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich
Experience of Islamic financial organizations in CIS countries and opportunities to use it effectively in Uzbekistan 450
Sattarova Dilfuza Dilshodbekovna
Qashqadaryo viloyati hududlarining vertikal o'sish holati va xususiyatlari 456
Erkayeva Gulbaxor Panjiyevna, Raximova Madina Shuxrat qizi
Innovatsion o'sishga inson kapitali ta'sirining zamonaviy yondashuvlari 462
Ostanov Egamberdi, Ostanova Mashxura Egamberdiyevna
Kapital bozorida institutsional investorlar sifatida sug'urta kompaniyalari ishtiroki 466
Omonov Sardor O'lmasovich
Tadbirkorlik subyektlarining raqamli transformatsiyasining asosiy va muhim jihatlari 472
Nutfulloyev Tolib G'olib o'g'li
Korxonalarda korporativ madaniyatni rivojlantirish asoslari 478
Sadikova Muslima Alisher qizi
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS)ga muvofiq moliyaviy hisobotlarni tuzish usullari 483
Sabirova Zaynab Qadambayevna

Фондовые рынки и финансовая грамотность: путь к финансовому осознанию 488
Режаббаев Сарвар Умархонович
Turistik korxonalarda yashil innovatsion mahsulotlar orqali samaradorlikni oshirish 491
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna
Milliy kapital bozorida korporativ qimmatli qog'ozlar amaliyoti tahlili 497
Otaxonova Shohyora
Aholining turmush farovonligini yashlashning ijtimoiy-iqtisodiy masalalari 502
Qobilova Shaxnoza
Surxondaryo viloyatida sug'oriladigan yerlardan foydalanish holatining statistik tahlili 505
Sharifi Abdul Fatah
Economic and Social Significance of Personnel Management
in Manufacturing Enterprises: A Dual Dimension Analysis 512
Sarimsakov Baxtiyor Rahmonjanovich
Samarqand viloyatida iste'mol tovarlar bozorining rivojlantirish istiqbollari 518
Usmanov Zayniddin Berdirasulovich
Qurilish tashkilotlarida xodimlarning innovatsion faolligini oshirish yo'llari 523
Usmanov Iixom Achilovich
Investitsiya jozibadorligini baholashning o'ziga xos jihatlari va metodlari 527
Uroqboyeva Farzuna Axmadjonovna
Mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida sanoat 4.0 ning roli: tahlil va natijalar 532
Xujaxonova Sitora Baxtiyor qizi
Raqamli iqtisodiyot sharoitida qishloq joylarda davlat xususiy sherikchilik asosida
raqamli xizmatlarni takomillashtirish 537
Xalimov Shaxboz Xalimovich
Kichik firmalar raqobatbardoshligini oshirishning mintaqaviy muammolari (Xorazm viloyati misolida) 542
Vaisov Dilshod Ibodullayevich
"Sam Antep Gilam" mchjda marketingni boshqarishni takomillashtirish yo'llari 549
Usmonova D. I.
O'zbekistonda energetika korxonalari faoliyatida korporativ boshqaruvining baholash usullarini tahlili 555
Abduraxmonova Zarina Muysinjonovna
Factors for the Development of The Industrial Sector of the Economy 559
Zakhidov Nodir Umidjanovich
Mintaqa tumanlararo xo'jalik yurituvchi subyektlar qo'shma biznesini konvergent modeli 563
Yusupov Fayzulla Yakubovich
Aholini biznesga jalb qilishda tijorat banklarining roli 567
Yaxshimuratova Xasiyat Xudaybergenovna
Mahalliy gastranomik turizmni rivojlantirishda nazariy asoslar 571
Sultonov B. A.
Organizational Factors Influencing Leadership Styles and Procurement Outcomes 575
Saidakhmedov Islomjon Uligbekovich
Проблемы привлечения иностранных инвестиций в инновационном
развитии экономики Узбекистана 580
Хамракулова О. Д., Халмурзаев М., Аликулов С. А.
Тенденции развития жилищного строительства 585
Алиева Зилола Маматвалиевна
Учет и анализ производственных затрат на предприятиях 589
Аделя Азаматовна Нематова, Ибрагимов Мансур Мардонович
Meva-sabzavotchilik klasterlarini rivojlantirishda xorij tajribasi 592
Botirov Erkinjon Xayitovich
Zamonaviy xizmat ko'rsatish bozori: xalqaro tendensiyalar va uy-joy fondi muammolari sarhisobi 598
Sanakulova Barnogul Rizakulovna, Berdiyeva Dilfuza Axatovna
Роль рынка капитала в обеспечении макроэкономической стабильности Республики Узбекистан 605
Дадаханова Саида Махаммаджон кизи
Iqtisodiyotning xususiy sektorida inson resurslarilarni moddiy
rag'batlantirishni takomillashtirishda xorij tajribasi 608
Baxtiyorova Umida Ulug'bek qizi
Korxonalarning investitsiya faolligini ta'minlashda soliqlarning rag'batlantiruvchi
rolini oshirish xususiyatlari 613
Ilyasova Barno Axmadovna
Dunyo davlatlari iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish tendensiyalari 618
Imomaliyeva Mohizoda, Raxmatullayev Lazizbek Nematullo o'g'li
Особенности применения теории игр в задачах организационно-экономического
механизма тепличного хозяйства 623
Дурманов Акмал Шаймарданович

Sanoat korxonalarida iqtisodiy resurslar mohiyatini tavsiflovchi tushunchalar 628
Doniyorova Shaxnoza Doniyorovna
Mikromoliyalash tashkilotlari faoliyatining operatsiyalar tahlili 633
Kamalov Shuxrat Kamalovich
Temiryoʻl transporti sanoat kompleksi korxonalarida ijtimoiy va mehnat munosabatlarini takomillashtirishning nazariy va uslubiy asoslari 637
Kadirova Sharofat Amonovna
Qishloq xOʻjalik korxonalarida xarajatlar hisobi va mahsulot tannarxini takomillashtirish masalalari 645
Yuldashev Sherali Xayitovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich
Анализ экологических факторов и их влияние на финансовую безопасность страны 650
Ёдгоров Сардорбек Самадович
Superior directions, modern trends and prospects for the development of the financial market 655
Narziyeva Guzal Baxtiyorovna, Raximova Umida Rabbimovna
Kichik biznesning eksport salohiyatini oshirishda jahon tajribasi 659
Kambarova Sh. M.
Theory and practice of evaluation of capital assets in Uzbekistan 665
Usmonov Bunyod
Xizmat koʻrsatish sohasini asosiy tarmoqlariga yoʻnaltirilgan global investitsiyalar holati va prognozini tahlili 668
Muxammadiyev Kamoliddin Gʻulomiddinovich
Методологические основы банковского кредитования и классификация факторов, влияющих на особенности получения кредитов 672
Каримова Азиза Махомадризоевна
Sanoat salohiyati va omillar unumdorligini iqtisodiy-statistik baholash usullari 676
Kasimov Azamat Abdukarimovich
Цифровизация банков: риски и стратегии управления финансовыми активами в цифровой эпохе 682
Кодиров Бобур
Davlat-xususiy sherikligi asosida iqtisodiyot tarmoqlarining investitsion salohiyatini oshirishning oʻrta muddatga moʻljallangan istibollari (Oʻzbekiston temiryoʻllari AJ misolida) 689
Qodirov Jasurbek Sharofitdinovich
Banklarda mummoli kreditlar bilan ishlash: samarali strategiya va yondashuvlar 696
Mirsaliyev Erkin Ergashevich
Agrosanoat ishlab chiqarishining raqobatbardoshligini oshirish va uning innovatsion rivojlanish bilan oʻzaro bogʻliqligi 700
Dusmatov Begmuhammad Olimjonovich, Muxtorova Oydin Sayfiddin qizi
Hududlar iqtisodiyotini oshirishda investitsiyalarning roli 707
Akishova Shaxnoza Davlet qizi
Xizmat koʻrsatuvchi korxonalarning iqtisodiy salohiyatini shakllantirish mexanizmlari 712
Erdonov Muhammadamin Erdon oʻgli, Ibragimov Shoxrux Baxtiyorovich, Ataqulov Jahongir Valijon ugʻli
Sugʻurtada anderrayting xizmatini (ARDL) modeli tahlili asosida takomillashtirish 717
Mirzoyev Sayfullo Fayzulloyevich
Роли банков в повышении привлекательности инвестиционной среды в Узбекистане 727
Насиров Дилшод Фарходович
Пути улучшения инвестиционного климата в Республике Узбекистан 731
Нозимов Элдор Анварович, Санатиллоев Ферузшох Бахтиёр угли
Iqtisodiyot, atrof-muhit, jamiyat va madaniyat oʻrtasidagi muvozanatga – obodonlashtirish xizmatlarining taʼsiri 737
Norkulova Dilfuza Zoxidovna, Xayitov Jamshid Xolvoyevich
Повышение эффективности депозитной политики в коммерческих банках 741
Нуриллаев Рахмат Ярашевич, Нуриллаев Шердил Жамолиддин угли
Xoʻjalik yurituvchi subyektlarda tovar-moddiy zaxiralar manbalari va ularni shakllantirish amaliyoti 747
Nurmanov Ulugbek Anorbayevich
Yer rentasi mulkchilik munosabatlari rivojlanishning zaruriy sharti sifatida 752
Abdunazarov O.
Формирование и развитие цифровой экономики (на примере российской федерации и Республики Узбекистан) 756
Ким П. В.
Tijorat banklari korporativ boshqaruvida bank xizmatlari samaradorligini 760
Kudratov Sunnatulla Ropijanovich
Tijorat banklari depozit siyosatining banklar resurs salohiyatini oshirishdagi roli 764
Joʻrayev Isroil Ibrohimovich
Ways of Development of Electronic Commerce in Uzbekistan 770
Javliyev Nuriddin Bektemir oʻgʻli
Hydro Energy as the Important Factor of the “Green Economy” 775
Isroilov Xusanboy Ibrohimjon oʻgʻli

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Navoiy viloyatida turizmni rivojlantirish 781
Isomiddinov Sherzod Sirojiddin o‘g‘li, Azamatova Nozima Jaxongirovna
Mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida) 784
Halimova Dilora Olimboyevna
Davlat qimmatli qog‘ozlari bo‘yicha daromadlilik egri chizig‘ini aniqlashning fiskal va monetar siyosatni muvofiqlashtirishdagi ahamiyati 787
Hakimov Hakimjon
Intellektual mulkni boshqarish jarayonlarni o‘rganishning nazariy muammolari 793
Tirkashyev Farhod Mahmudovich
Sug‘urta kompaniyalari va tijorat banklari integratsiyalashuv jarayonini zarurligi va ahamiyati 796
Xudoyberdiyeva Sadoqat Abdumannonova
Роль Среднеазиатских коллекций в развитии музеев России 801
Абдуллаева Нигора Санжаровна
Hududlarda inklyuziv turizmni rivojlanish muammolari va istiqbollari 804
Qo‘ziboyev Boxodir Azzamboy o‘g‘li, Ibragimov Behruz Ravshan o‘g‘li
Oliy ta’lim tizimida talabalar bilimini yuksaltirish jarayoni: muammolar va yechimlar 808
Hakimov Nazar Hakimovich, Vaxobova Marg‘uba Abduxamidovna
Yashil iqtisodiyot: mazmun mohiyati, nazariya va amaliyot 812
Yuldashev Mutallib Ibroximovich
Samarqand viloyatida iste’mol tovarlar bozori tahlili 819
Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna
“HAVAS COMFORT MEBEL” MChJda marketing xizmatini tashkillashtirish va uning samaradorligini oshirish yo‘llari 823
Musyeva Shoira Azimovna
Tadbirkorlik subyektlari faoliyatini soliqlar vositasida rag‘batlantirishning klassik nazariyalaridan foydalanish imkoniyatlari 831
To‘xsanov Qudratillo Nozimovich
Yoshlarning ish bilan bandligini ta’minlashning asosiy yo‘nalishlari 837
Mamaraximov Bekzod Erkinovich
Chakana bank xizmatlarini rivojlantirish hududlar barqaror rivojlanishining omili sifatida 841
Niyozov Zuxur Davronovich
Raqamli texnologiyalar asosida oziq-ovqat ta’minoti zanjirini rivojlantirish omillari 845
Yusupov Muxiddin Soatovich
O‘zbekistonda korporativ kreditlash amaliyotini rivojlantirish orqali investitsiya jalb qilish imkoniyatlari 855
Asatullayev Alisher
Davlat budjeti jarayonini takomillashtirish masalalari 860
Ataxanov Bekpo‘lat Abdullayevich
Особенности применения теории игр в задачах организационно-экономического механизма тепличного хозяйства 866
Дурманов Акмал Шаймарданович
Yuridik shaxslar mol-mulkini soliqqa tortishni rivojlantirish yo‘llari 872
Gadayev Jaxongir Muhammadi o‘g‘li
Some Principle Issues in the Effective use of Budget Funds in Universities 876
Khairiddinov Sh. B.
Directions of Using Negotiations in Keeping Peace and Ensuring Stability in Society 879
Kholdarova Fariza Tukhtabaevna
Elektrotexnika sanoati korxonalarida qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanish 883
Mamayusupova Mashxura Sodiqovna
Elektron tijoratning zamonaviy iqtisodiyotga ta’sirini o‘rganish va uni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash 887
Maxmudov Lazizbek Ubaydullo o‘g‘li
Foreign Direct Investment and Electricity Consumption During Uzbekistan’s Green Transition 896
Nurbek Khalimjonov
Davlat-xususiy sheriklik loyihalarini qarz kapitali orqali moliyalashtirishni takomillashtirish 902
Oblomuradov Narzullo Naimovich, Shavkatov Navruzbek Shavkatovich
Mol-mulk solig‘ining soliqqa tortish tartibini takomillashtirish 910
Poyonov Bobur Bekmurod o‘g‘li
Konfutsiychilik axloqiy negizlarida olamiy tartibot 916
Ruzmatova Gulnoz Miraxrarovna
“Yashil iqtisodiyot”ni joriy etish istiqbollari 923
Saloxov Sirojiddin Sadriddin o‘g‘li
Investitsiyaning iqtisodiy mohiyati va O‘zbekiston iqtisodiyotida tutgan o‘rni 928
Samijonov Musobek G‘ayratjon o‘g‘li
O‘zbekiston qishloq hududlarida maishiy xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish 933
Sharifov Shuhrat Saidahmadovich

Exploring Big Data Applications for Knowledge Management in Higher Education Administration 936
Shakhzod Saydullaev
O‘zbekiston sug‘urta bozorida qayta sug‘urta faoliyatini rivojlantirish istiqbollari 944
Sharobiddinov Akramjon Goyibbayevich
Ekologik turizmning turlari va uni tashkil etishda tabiiy resurslarning ahamiyati 950
Soatov Yusuf Xo‘jayor o‘g‘li
Mamlakatga xorijiy investitsyalarni jalb etishda investitsion jozibadorlikni oshirish istiqbollari 954
To‘laganova Ruhshona Farrux qizi
Raqamli iqtisodiyotga o‘tish sharoitida maktabgacha ta’lim xizmatlarini holati 959
Umurzakova Dilnoza Egamberdiyevna
Issues of Improving Production Cooperation in the Industry Network of Our Country 964
Xomidov Mirodiljon Xasanboy o‘g‘li
Foydaning soliq obyekti sifatida shakllantirish zaruriyati 971
Yo‘ldasheva Mohiraxon Ochestva
O‘zbekistonda energetika korxonalari faoliyatida korporativ boshqaruvining baholash usullarini tahlili 975
Abduraxmonova Zarina Muysinjonovna
Soliq organlari va soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi munosabatlarning yangi tizimi sharoitida soliq nazorati 980
Abdusherozov Abdullo Baxtiyorovich
“Ijtimoiy himoya yagona reyestri” axborot tizimining aholini ijtimoiy himoya qilishdagi o‘rni 984
Aliyev Ma’ruf Komiljon o‘g‘li
O‘zbekistonda sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash yo‘nalishlari 991
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich
Анализ влияния цифровой экономики на эффективность налоговых органов 996
Бобомуротова Манзура Панжи кизи
Tadbirkorlik muhitini yaxshilash orqali kambag‘allikni qisqartirish
va aholi daromadlarini oshirishning iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyati 1000
Irmatova Lola
Korxonalarda pul mablag‘lari auditini takomillashtirish yo‘llari 1005
Karamatova Noiba Xusnitdinovna
Hududlarda inklyuziv turizmni rivojlanish muammolari va istiqbollari 1010
Qo‘ziboyev Boxodir Azzamboy o‘g‘li, Ibragimov Behruz Ravshan o‘g‘li
Yashil iqtisodiyotga o‘tish ekologik barqarorlikning muhim omilidir 1014
Yuldashev Farhodbek Abdumutalibovich
Strategik boshqaruv hisobini tashkil etish asoslari va tamoyillarini takomillashtirish 1017
Pardayeva Shahnoza Abdinabiyevna
Факторы развития культурного туризма в Узбекистане 1022
Пулатова Сурайё Юлдашевна
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida oilaviy korxonalarning
xizmatlar ko‘rsatish sohasidagi o‘rni va funksiyalari 1026
Tog‘ayeva Dilnoza Azamatovna
Совершенствование методологии исследования демографических процессов 1031
Тула Нодирбек Баходир угли
Инновационные технологии в сфере страхование 1037
Хайдарова Нигинахон Шухрат кизи
Iqtisodiyotni innovatsion isloh qilish sharoitida yer hisobini yuritishning ahamiyati 1042
Hojiyev Qo‘chqor Mamadiyorovich
Qattiq maishiy chiqindilarni utilizatsiya qilish orqali qayta tiklanuvchi
energiya manbalaridan keng foydalanishni takomillashtirish 1047
Sherqulov Nodir Erkin o‘g‘li
Мировой опыт использования денежных и натуральных трансфертов в социальном обеспечении 1052
Гулноза Тохировна Самиева
Davlat xaridlarini amalga oshirish orqali raqobatni rivojlantirish yo‘llari 1057
Majidov Nizomjon
Raqamli iqtisodiyot davrida kontent marketingdan foydalanish va uning bosqichlari 1064
Tohirjonov Ahmadjon Tohirjon o‘g‘li, Ergashxodjayeva Shaxnoza Djasurovna
Aksiyadorlik jamiyatlari kapitalini shakllantirish manbalari va usullarini takomillashtirish 1070
Norqulov Mirsaid Tulqin o‘g‘li
Qishloq xo‘jaligi sohasida investitsion jozibadorlikni oshirish zaruriyati 1075
Badalov Jamshid Jamolovich
Foyda solig‘i tushumi va uning O‘zbekiston soliq-budjet tizimidagi ahamiyati 1080
Shirinov Sabir Erkinovich
O‘zbekistonda davlat korxonalari aksiyalarini moliya bozorlarida sotishni jadallashtirish yo‘nalishlari 1084
Anvar Eshmatov
Baliqchilik xo‘jaliklarida xodimlar bilan hisob-kitoblar hisobining tashkiliy va uslubiy jihatlari 1088
Ametova Nasiba Danilovna
Tijorat banklari tomonidan eksportyor korxonalarning kreditlash amaliyotini takomillashtirish 1092
Bayjanova Gozzal Sarsengaliyevna

Digital Transformation of Tax Systems 1096
Boburjon Turanboyev Qodirjon o‘g‘li, Musabekov Sherali Nazarali o‘g‘li
Yangi O‘zbekistonda xotin-qizlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish yo‘nalishlari 1101
Raxmonova Aziza Tolibovna
Transitioning to a Green Economy and Implementing Sustainable Technological Changes in Uzbekistan 1106
Umarov Elshod G‘ulom o‘g‘li
Texnik yo‘nalishdagi oliy ta’lim muassasalari daromadlari tarkibi va ularning o‘ziga xos jihatlari 1112
Yuldashov Elmurod Abdujalil o‘g‘li
Совершенствование системы профессионального управления жилищно-коммунальным хозяйством Узбекистана 1116
Икромова Ханифа Одиловна
Sanoat korxonalarini kreditlash amaliyotining zamonaviy holati 1121
Kamalova Jamila
O‘zbekistonda davlat ishtirokidagi korxonalarning huquqiy maqomi va ularni isloh qilishning istiqbollari 1125
Qahhorov Azizjon Ahror o‘g‘li
Nodavlat notijorat tashkilotlari mablag‘lari va ulardan foydalanish to‘g‘risidagi bajarilishlarga oid hisobotni tuzish va taqdim etish tartibi 1131
Ne’matov Oybek Ismatullayevich
Предприятие автомобильной промышленности как объект реализации концепции устойчивого развития 1136
Туйчиев Комилжон Лазизович
Tijorat banklari aktivlari diversifikatsiyasining nazariy ahamiyati 1143
O‘ktamova Nozima Narzulla qizi
Tijorat banklarida yangi masofaviy bank xizmat turlarini rivojlantirish 1146
Umarov Abdulquddus Abdilxatovich
Некоторые вопросы эконометрической оценки CES – функций и их практическое применение в экономических задачах 1151
Шадиева Гулнора Мардиевна, Усманов Фарзод Шохрухович
Использование искусственного интеллекта в спортивной индустрии 1158
Усманова Дилфузахон Иброхимовна
The Role and Significance of Internal Audit as an Effective System of Internal Control in Business Entities 1163
Po‘latov Sherzodbek Oybek o‘g‘li, Farmonov Ilhomjon Iqboljon o‘g‘li
Qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanishni takomillashtirish (Andijon viloyati misolida) 1168
Xolmatov Sanjarbek Xojimamatovich
O‘zbekiston temir yo‘l transport tizimi rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari 1174
Qilichev Umid Ibadullayevich
Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasi sharoitida raqamli banklar resurslarini oshirish choralari 1181
Xamraqulova Gulnozaxon Faxriddin qizi
O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklari kredit foiz stavkasini muvofiqlashtirish masalalari 1185
Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li
O‘zbekistonda Islom banklari faoliyatini tashkil etishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati 1191
Vasiyev Alisher Samiyevich, Sayfullayev Sirojiddin Soli o‘g‘li
Islom iqtisodiyotining mohiyati 1197
Sayfullayev Sirojiddin Soli o‘g‘li
Budjet mablag‘larini taqsimlanishi va maqsadli sarflanishida inson kapitalidan foydalanish va jamoatchilik nazoratining samaradorligi 1201
G‘ofurov Bekzod Fayzulla o‘g‘li
Maxsus iqtisodiy zonalar investitsiya muhiti jozibadorligini oshirishda tarif va notarif mexanizmlaridan foydalanish imkoniyatlari 1207
Ja’sur Umirzoqov Artiqboy o‘g‘li
Перспективное развитие промышленной кооперации между странами 1212
Назарова Раъно Рустамовна, Жартай Жанибек Маратулы
Soliqlar yig‘iluvchanligini oshirishga ta’sir etuvchi omillar 1218
Berdiyeva Uguloy Abduraxmanovna
Ta’lim sifatini ta’minlash oliy ta’lim xizmatlari bozorini rivojlantirishning asosiy omili 1222
Nematov Inatillo Ubaydullayevich
Aholiga ko‘rsatiladigan bank xizmatlarini takomillashtirish 1228
Umurzakova Adiba Ochilovna
Tijorat banklari resurslari shakllanishining manbalari va yo‘llari 1232
Raxmanov Ilxom Xurramovich
Факторы развития культурного туризма в Узбекистане 1238
Пулатова Сурайё Юлдашевна
Пути эффективного использования внутренних инвестиций в национальной экономике 1242
Рафиева Зарина Хусановна

Development of the Country's Economy Through the Development
of the Stock Market in Developing Countries 1246
Akhmedov Doniyorbek
Oʻzbekistonda raqamli iqtisodiyotini rivojlanishi va uning asosiy yoʻnalishlari 1250
Azizova Manzura Ibragimovna
The theoretical importance of product cost reduction in industrial production 1254
Dilfuza Baxramovna Safarova
Fond bozorlarining tashkil etilishi va rivojlanish tendensiyalari 1261
Shamsiyev Oʻktam Sayfitdinovich
Mamlakatda davlat tibbiyot muassasalarining tutgan oʻrni va ularni rivojlantirish yoʻnalishlari 1266
Sultonova Mushtariy Abdulabbosovna
Obligatsiyalar bozorida banklarning ishtiroki va ahamiyati 1272
Xushvaqov Islombek Muxammadi oʻgʻli
Milliy iqtisodiyotimizda investitsiya portfelini shakllantirishning nazariy asoslari 1277
Ibragimov Gafurjan Axmetovich
Kompaniyalarning tashqi savdo faoliyatini moliyalashtirishning nazariy asoslari va xorij tajribasi 1282
Ibragimov Mansur Axmedovich
Mahalliy byudjetlar xarajatlari ijrosining samaradorligini oshirish masalalari (Jizzax viloyati misolida) 1286
Mamayusupov Omonulla Mamatqulovich
Ключевые факторы успеха в мотивации и управлении проектными командами 1295
Мансурова Севара Мансуровна
Mehmonxona biznesida CRM tizim xizmatlarini loyihalash 1298
Ishanxodjayeva Dilfuza Erkinovna
Внедрение цифровой трансформации высших учебных заведений 1302
Кучаров Аброр Сабиржанович, Абдурахмонов Абдумалик Абдурашидович, Набиева Нилуфар Наби қизи
Mamlakatimizda masofaviy bank xizmatlarini koʻrsatuvchi tizimning rivojlanish tendensiyasi 1310
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi
Tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qoʻllab-quvvatlashning nazariy asoslari 1319
Davronov Saxobiddin Faxriddinovich
Oʻzbekistonda suv zaxiralaridan foydalanishning retrospektiv tahlili 1324
Axmedov Sayfullo Normatovich
Raqamli iqtisodiyot rivojlanishida toʻlov tizimlarining oʻrni 1334
Ismailov Xusanboy Mahammadqosim oʻgʻli, Rizayev Anvar Baxtiyorovich
Fostering Entrepreneurship and Enhancing Women's Employment: The Uzbekistan Perspective 1338
Kholiyorova Shokhista
Zamonaviy soliq tizimlarining amal qilish xususiyatlari 1341
Taniyev Ahmadjon Bahromovich
Mamlakatimizda tijorat banklarini tashkil etishning huquqiy asoslari 1347
Masharipov Maxmud Bekturdiyevich
Mamlakat iqtisodiyotining samarali rivojlanishida hayot sugʻurtasining oʻrni 1352
O. Jonoʻzoqov
Sanoatda resurs tejamkorligini ta'minlash orqali barqaror rivojlanishga erishish 1358
Ergashev Sanjarbek Sobirjon oʻgʻli
Southeast Asia's Green Economy and Environmental Taxation 1364
Fayzieva Nargiza Rabimovna
Tijorat banklari biznesini boshqarishning asosiy yoʻnalishlari va tahlili 1371
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich
Oʻzbekiston Respublikasida islom banklarini tashkil etishda xorij tajribasining oʻrni 1375
Yoʻldosheva Iroda Ibodulla qizi
Baliqchilik tarmogʻida samaradorlikni baholash masalalari 1380
Fayziyev Oybek Raximovich, Aitimbetov Amirbek Koishibekovich

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

BALIQCHILIK TARMOG‘IDA SAMARADORLIKNI BAHOLASH MASALALARI

Fayziyev Oybek Raximovich
I.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti nodavlat oliy ta’lim tashkiloti, Iqtisodiyot fakulteti, “Moliya” kafedrasi dotsenti, Toshkent kimyo xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi

Aitimbetov Amirbek Koishibekovich
I.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti nodavlat oliy ta’lim tashkiloti, Iqtisodiyot fakulteti, “Moliya” kafedrasi dotsenti, Toshkent kimyo xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Respublika aholisining oziq-ovqat mahsulotlari, xususan, baliqqa bo‘lgan talabi oshib borayotgan bir vaqtda baliqchilik tarmog‘ida intensiv texnologiyalarni amaliyotga joriy etib, hududlarda jahon talablari asosida baliq va baliq mahsulotlarini yetishtirish hamda ularni qayta ishlash bo‘yicha korxonalarni tashkil etish kabi masalalar soha mutasaddilarining oldida turgan dolzarb masalalaridan biri bo‘lib turibdi.

Shunday ekan, mazkur maqolada bugungi kunda baliqchilik tarmog‘ining o‘ziga xos xususiyatlarini soha taraqqiyoti yo‘lida respublikamizning ayrim iqtisodchi olimlari va tadqiqotchilari tomonidan olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari chuqur tahlil qilinib, ishlab chiqarish samaradorligini baholashga doir ko‘rsatkichlar yoritib berilgan. Shuningdek, baliqchilik xo‘jaliklarida hovuzlar xizmat ko‘rsatilishiga ko‘ra turli guruhlarga ajratib o‘rganilgan.

Hovuz xo‘jaliklarida ishlab chiqarishni tashkil etish hovuz fondining texnik asbob-uskunalar bilan ta’minlanganlik darajasiga bog‘liqligi ilmiy asosda yoritib berilgan. Iqlim o‘zgarishlari sharoitida baliqchilik tarmog‘ining o‘ziga xos xususiyatlarini guruhlab, baliq mahsulotlarini ishlab chiqarish va tarmoq samaradorligini baholashning muhim masalalari xususida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: oziq-ovqat havfsizligi, mahsulot ishlab chiqarish, narx-navo, aholi iste’moli, zamonaviy texnologiya, biologik resurslar, “baliqchilik menejmenti”, “biobaliq mahsuloti”, o‘stiruvdagi barcha baliqlar, to‘ldiruvchi to‘dadagi baliqlar, lichinkalar, chavoq, “hovuz xo‘jaliklari”.

Abstract: In conditions of increasing demand of the population of the republic for food products, especially fish, the introduction of intensive technologies in the fishing industry, the cultivation of fish and fish products in the regions based on world standards, and the creation of enterprises for their processing are among the primary tasks requiring urgent decisions. leadership of this industry.

In connection with the above, this article analyzes in detail the features of the fishing industry of the Republic of Uzbekistan, as well as the scientific activities of some scientists and researchers to improve this industry, and indicators for assessing production efficiency. Ponds in fish farms were also studied by dividing them into different groups depending on the service provided.

The organization of production in pond farms depends on the level of technical equipment of the pond stock on a scientific basis. In the context of climate change, specific characteristics of the fishing industry are grouped, important issues of fish production and assessment of the efficiency of this industry are considered.

Key words: food security, production, price, public consumption, modern technologies, biological resources, “fishing”, “bio-fish product”, all farmed fish, stocking, larvae, fry, “pond farms”.

Аннотация: В условиях, когда потребность населения республики в пищевых продуктах, особенно в рыбе, возрастает, актуальны такие вопросы, как внедрение интенсивных технологий в рыбной отрасли и создание предприятий по выращиванию рыбы и рыбной продукции на основе о мировых потребностях и их переработке в регионах Это один из актуальных вопросов, стоящих перед специалистами отрасли.

Поэтому в данной статье подробно анализируются особенности рыбной отрасли, выделяются показатели оценки эффективности производства. Также пруды в рыбных хозяйствах были разделены на разные группы в зависимости от предоставляемого сервиса.

Организация производства в прудовых хозяйствах зависит от уровня технической оснащенности прудового фонда на научной основе. В контексте изменения климата были сгруппированы уникальные характеристики рыболовной сети и рассмотрены важные вопросы рыбного производства и оценки эффективности сети.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, производство продукции, цена, потребление населением, современные технологии, биологические ресурсы, «рыболовство», «биорыбный продукт», вся рыба в выращивании, рыба-наполнитель, личинки, раки, «прудовые хозяйства».

KIRISH

Respublikada oziq-ovqat havfsizligini ta’minlash, mahsulot ishlab chiqarish hajmlarini oshirish, bozorlarni arzon va sifatli baliq mahsulotlari bilan to‘ldirib borish hamda mahsulotlar narx-navolarini barqarorligini saqlashga qaratilgan bir qator maqsadli dasturlar qabul qilinib, uning ijrosi samarali ta’minlanmoqda. Bundan ko‘zlangan maqsad shuki, oziq-ovqat havfsizligini ta’minlash, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish hisobiga baliq yetishtirish hajmlarini keskin oshirish hamda aholi iste’moli uchun ichki bozorlarga arzon va sifatli baliq mahsulotlarini etkazib berish, intensiv usulda baliq yetishtirishni ko‘paytirish bo‘yicha zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish hamda sohadagi mavjud muammolar va kamchiliklarni bartaraf etish hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tarmoqning ushbu xususiyatlarini nazariy jihatdan mahalliy olimlarimizlarning tadqiqotlarida alohida e’tibor qaratilgan. Jumladan, baliqchilik tarmog‘i boshqaruv tizimini takomillashtirish hamda marketing yondashuvlar asosida tarmoq samaradorligini oshirishga qaratilgan tadqiqotlar shular jumlasidandir. Xususan, B. A. Sarsenbayevning [2021] baliqchilik tarmog‘ini marketing yondashuvlar asosida takomillashtirishga qaratilgan tadqiqotlari natijasida “baliqchilik sohasi ishlab chiqarishda biologik resurslarni ko‘paytirish, gidrosfera va hududlarning ekologik xavfsizligini ta’minlash asosida aholi iste’molida zarur baliq va baliq mahsulotlarini yetishtirishning marketing usullari ishlab chiqilgan”[1]. Tadqiqotchi U. X. Beglayev [2020] esa muammoning boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan bo‘lib, “baliqchilik menejmenti” va “biobaliq mahsuloti” tushunchalarining iqtisodiy mazmuni”[2] nazariy jihatdan batafsil yoritilgan.

Shuningdek, iqtisodchi olimlar A. Muxtorov va U. Sadullayevlar [2018] baliqchilik sohasini rivojlantirish omillari va o‘ziga xos jihatlariga to‘xtalib o‘tib, quyidagilarni ta’kidlab o‘tganlar: “... baliq yetishtirishda hududiy shart-sharoit, baliq yetishtirilayotgan suv havzalarining joylashgan joyi, o‘lchami, relyefi, konfiguratsiyasi, eng muhimi suv ta’minoti va uning barqarorligi soha istiqbolini belgilovchi eng muhim tashkiliy omillardan hisoblanadi”. Ushbu olimlar tarmoqni barqaror rivojlanishiga ta’sir qiluvchi iqtisodiy-me’yoriy, texnologik omillar hamda suv ta’minotining barqarorligini asosiy mezon sifatida qaraydilar.

I. O. Yunusovning [2020] tadqiqot ishlarida aynan baliqchilik tarmog‘ining rivojlantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan bo‘lib, tarmoqning o‘ziga xos xususiyatlari tizimlashtirilgan holda boshqa tarmoqlardan keskin farq qiluvchi xususiyatlaridan biri bu “baliqchilik xo‘jaligida hovuz asosiy ishlab chiqarish vositasi hisoblanishi”ga[3] alohida urg‘u qaratilgan. Ammo, tadqiqotda hovuzdan foydalanish samaradorligi, mavjud muammolar hamda kuzatilayotgan tendensiyalar doirasida tahlillar amalga oshirilmagan.

Ma’lumki, ilmiy adabiyotlarda hovuz baliqchiligi yer fondi va hovuz fondidan tashkil topishi qayd etilgan. Ya’ni, yer fondi deyilganda baliqlarni ko‘paytirish va parvarishlash hamda boshqa maqsadlarda foydalanish uchun xo‘jalikka biriktirilgan jami yer maydoni tushunilsa, hofuz fondiga hovuz baliqchiligi usuli bilan baliqlarni ko‘paytirish va parvarishlash uchun maxsus moslashtirilgan, baliq hovuzlari va boshqa suv havzalari bilan band bo‘lgan yerlar kiritilgan.

Shu munosabat bilan bizning fikrimizcha, hovuz baliqchiligi muhim manba sanalgani holda, baliqchilikning maxsus hovuzlar yoki inshootlarda baliqlarning tez o‘sadigan turlarini ko‘paytirish bilan shug‘ullanadigan quyi tarmog‘i hisoblanadi.

---

1 B. A. Sarsenboyev. Baliqchilik sohasi rivojlanishini marketing yondashuvlari asosida takomillashtirish (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida), Monografiya, T.: “Lesson Press” MChJ nashriyoti, 2021. – B.141.

2 R. X. Ergashev, S. R. Xalikov, U. X. Beglayev. Baliqchilik iqtisodiyoti. Darslik, – T., “Navro‘z” nashriyoti, 2020. – 298 b.

3 I. A. Yunusov. Baliqchilik tarmog‘ini rivojlantirish va samaradorligini oshirish yo‘llari. i.f.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – T.: 2020. – 136 b.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida iqtisodiy tahlil qilish, qiyosiy taqqoslash, statistik guruhlash, monografik kuzatish, mantiqiy va abstrakt fikrlash usullaridan keng foydalanilgan.

NATIJALAR

Hovuz baliqchiligida hovuz fondi asosiy ishlab chiqarish vositasi hisoblanadi, lekin asosiy ishlab chiqarish vositalari tarkibiga kiritilmaydi. Zero, u ishlab chiqarish vositasi sifatida boshqa fondlardan oʻziga xos xususiyatlarining mavjudligi bilan farqlanadi:

- "... hovuz maydoni jismoniy yoki ma'naviy eskirishi oqibatida yaroqsiz holatga kelganida, boshqa asosiy vositalar kabi almashtirilishi mumkin emas;
- boshqa ishlab chiqarish vositalaridan farqli, hovuz tubining mahsuldorligi boʻyicha eskirmaydi, aksincha, toʻgʻri foydalanilganda nafaqat suv havzasi gidrokimyoviy rejimining shakllanishiga, balki baliqlar uchun tirik ozuqalarning koʻpayishi hamda rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir koʻrsatadi;
- hovuz maydonidan foydalanish faqat tabiiy ozuqa bazasi hisobiga baliq mahsulotlari yetishtirish bilan chegaralanib qolmaydi, balki uni sun'iy ozuqalar hisobiga koʻpaytirilishi mumkin"[4].

Baliqchilik xoʻjaliklarida hovuzlar xizmat koʻrsatilishiga koʻra turli guruhlarga ajratish mumkin. Ya'ni suv bilan ta'minlovchi, baliq mahsulotlarini ishlab chiqarish, kasallangan baliqlarni sanitariya-profilaktika va karantin-izolyator hovuzlarida boqish hamda yordamchi (qafas) hovuzlar.

Hovuz xoʻjaliklarida ishlab chiqarishni tashkil etish hovuz fondining texnik asbob-uskunalar bilan ta'minlanganlik darajasiga bogʻliq. Hovuz fondining texnik asbob-uskunalar bilan ta'minlanganlik deganda uning gidrotexnik inshootlar (plotinalar, dambalar, suvni boshqaradigan qurilmalar, nasos stansiyalari, baliq ovlagichlar va h.k.) jihozlanish darajasi va sifati tushuniladi. Bunday inshootlar hovuz fondining aktiv qismi hisoblanadi va baliq mahsuldorligini oshirishning mavjud imkoniyatlarini belgilaydi.

Hovuz fondi texnik asbob-uskunalar bilan ta'minlanganligining iqtisodiy koʻrsatkichlari hovuz maydoni birligining balans qiymati va inshootlar guruhi qiymatining hovuz baliqchiligidagi asosiy ishlab chiqarish vositalari qiymatidagi ulushi hisoblanadi. Hovuz fondining texnik asbob-uskunalar bilan ta'minlanganligi inshootlar qiymatining asosiy ishlab chiqarish vositalari umumiy qiymatidagi ulushi bilan tavsiflanadi.

Global iqlim oʻzgarishlari sharoitida baliqchilik xoʻjaliklarining tashkil etish, ekologik muvozanatni ta'minlash, iqtisodiy samarali faoliyatni tashkil etish hamda texnologik yangilanib borishini inobatga olgan holda ushbu jihatlarni oʻz ichiga qamrab olgan oʻziga xos xususiyatlarini e'tiborga olishni taqazo etmoqda. Tadqiqotlarimiz asosida iqlim oʻzgarishlari sharoitida baliqchilik tarmogʻining oʻziga xos xususiyatlarini quyidagicha guruhlash mumkin, deb hisoblaymiz (1-rasmga qarang).

Xususan, tashkiliy jihatlari sifatida baliqchilik xoʻjaliklarini tashkil etish suv ta'minoti va uning oqimi yoʻnalishiga bevosita bogʻliqligi hamda baliqchilik xoʻjaliklarini tashkil etishda suvning biologik holati (tozalik darajasi, tarkibi, mavsumiy oqimi)ga bogʻliqligi kabi xususiyalarni kiritish mumkin.

Eklogik jihatdan esa, baliqchilik xoʻjaligining quvvati suvning ekologik holatiga (me'yordan oshsa ifloslaydi, kam boʻlsa suvni tozalaydi) bevosita ta'sirga egaligi hamda baliq chiqindilari suv havzasida biologik xilma-xillikning sogʻlomlashishiga ijobiy ta'sir koʻrsatishi kabi oʻziga xosligi bilan ajralib turadi.

Shuningdek, iqtisodiy jihatdan kichik hajmli baliqchilik xoʻjaliklarida yetishtirilgan mahsulot natura yoki tovar mahsuloti sifatida foydalanish imkoniyati yuqoriligini hamda mehnat sigʻimi nisbatan kichikligi va ilmiy hajmdor mehnatga talabi yuqoriligi bilan ajralib turadi.

Oʻz navbatida texnologik oʻziga xosligi sifatida baliqchilik xoʻjaligida baliq zoti kesimida suv sifatida va haroratiga talab oʻzgarib borishi, intensiv baliqchilik rivojlanishi sharoitida daryo baligʻiga talabning ortishi, mahsulot sifati etilgan baliq bilan emas balki pishirilgan holatida baho berilishi kabilarni kiritishimiz mumkin.

Yuqorida qayd etilgan baliqchilik tarmogʻining oʻziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda baliq mahsulotlarini ishlab chiqarish va tarmoq samaradorligini baholash muhim masalalardan sanaladi.

Xususan, hovuz fondidan foydalanish samaradorligini baholashning muhim koʻrsatkichi boʻlib, umumiy baliq mahsuldorligi va inshootlar qiymatining bir birligiga toʻgʻri keladigan baliq mahsuloti bilan tavsiflanadi. Ya'ni, bir gektar yaylov hovuziga toʻgʻri keladigan inshootlar qiymati ulushining oshishi bilan hovuz fondidan foydalanish samaradorligi oʻsadi.

Shuningdek, baliqchilik xoʻjaliklarida asosiy vositalar, ishlab chiqarish zaxiralari (materiallar) va aylanma mablagʻlarlarning foydalilik darajasi koʻrsatkichi ham muhim koʻrsatkichlardan boʻlib, bunda ayniqsa, asosiy vositalar va ishlab chiqarish zaxiralardan samarali foydalanishga katta e'tibor qaratilishi talab etiladi.

4 В. И. Радюк. Прудовый фонд рыбоводного предприятия. Главное управление образования, наука и кадров. https://refdb.ru/look/2680869.html

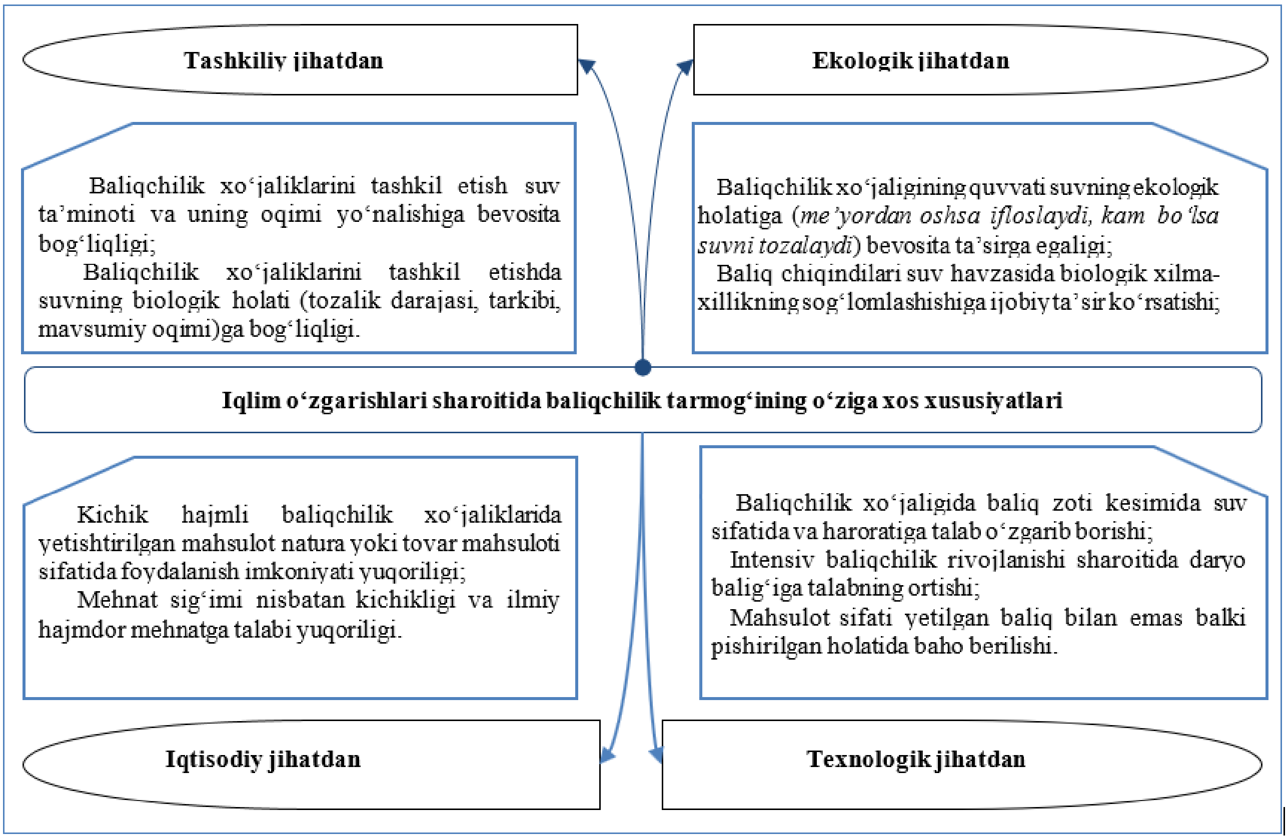

1-rasm: Mamlakatimizda iqlim o‘zgarishlari sharoitida baliqchilik tarmog‘ining o‘ziga xos xususiyatlari[5]

Baliqchilik xo‘jaliklarida ishlab chiqarish sohasidagi aylanma kapital o‘z navbatida quyidagilarga bo‘linadi:

a) ishlab chiqarish zaxiralari (baliqlantirish materiallari, ozuqalar, o‘g‘itlar, yoqilg‘ilar, idishlar, ehtiyot qismlar, inventar va jihozlar, ov qurollari, baliqlarni kasalliklardan himoyalash vositalari);

b) tugallanmagan ishlab chiqarish (o‘stiruvdagi barcha baliqlar, jumladan, to‘ldiruvchi to‘dadagi baliqlar ham);

d) o‘zida tayyorlangan yarim fabrikatlar (sotish uchun mo‘ljallangan o‘stiruv va qishlov hovuzlaridagi baliqlantirish materiallari) va sotib olingan yarim fabrikatlar (lichinkalar, chavoq(malek)lar, bir yillik baliqlar).

Xo‘jalikning muoamaladagi aylanma mablag‘lari esa sotish uchun mo‘ljallangan tayyor mahsulotlar va pul mablag‘lari: hisob-kitob scheti, v kassa, bankdagi boshqa schetlar.

Ushbu mablag‘lardan foydalanish samaradorligini baholashda baliqchilik xo‘jaliklarida kreditor qarzlarning kunlik aylanmasi va debitor qarzlarning kunlik aylanmasi ko‘rsatkichini hisoblash ham kerak bo‘ladi. Bunda kunlik aylanmani kamaytirish uchun kreditor va debitor qarzlarning miqdorini kamaytirish va muddatini o‘tkazib yubormaslik hamda mahsulot hajmi va foydani oshirish choralari ko‘rilishi lozim.

Shuningdek, baliqchilik xo‘jaliklarida qoplash koeffitsienti, ya’ni to‘lovga qobiliyatlilik ko‘rsatkichi yaxshi bo‘lishi, ya’ni ma’lum bir davrga (oy, chora, yil) to‘lov mablag‘lari jami summasi to‘lov mablag‘lari jami summasidan ko‘p bo‘lishi lozim.

Debitorlik qarzdorlikning pasayish ko‘rsatkichi ham baliqchilik tarmog‘i samaradorligini baholashning muhim ko‘rsatkichlaridan hisoblanadi. Debitorlik qarzlari muddatini o‘tkazib yubormaslik, o‘z vaqtida to‘lanmagan debitorlik qarzlari uchun penya hisoblanishi va to‘lanishi natijasida ortiqcha xarajatlar qilinishining oldini oladi.

Shuningdek, baliqchilik tarmog‘ida iqtisodiy samaradorlikning qo‘shimcha muhim ko‘rsatkichlari mavjud. Xususan:

Baliqchilik xo‘jaliklarida asosiy vositalarning eskirish koeffitsienti oshib ketmasligi va yangilash koeffitsienti esa yuqoriroq bo‘lishi talab etiladi. Buning uchun eskirib bo‘lgan asosiy vositalarni hisobdan chiqarish va yangi, zamonaviy asosiy vositalarni sotib olib ta’minlash kerak bo‘ladi.

5 Muallif tadqiqotlari asosida tuzilgan

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

Baliqchilik xo'jaliklarida mehnat unumdorligi ko'rsatkichi ham muhim ko'rsatkichlardan bo'lib, xodimlarni mutaxassisligi bo'yicha ishga jalb etish, ularning malakasini oshirib borish hamda bajargan ish miqdori va sifatiga qarab haq to'lashga katta e'tibor qaratilishi lozim. Shunda xodimlarning foydali ish koeffitsienti ham yuqori bo'ladi.

Baliqchilik xo'jaliklarida ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish koeffitsienti hamda energiya samaradorlik ko'rsatkichlari ham muhim ko'rsatkichlardan bo'lib, bunda ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish va mahsulot qiymati tarkibida energiya xarajati ulushini kamaytirish choralari ko'rilishi lozim.

Baliqchilik xo'jaliklarida jami ishlab chiqarilgan mahsulot hajmida innovatsion mahsulotning ulushi ko'rsatkichi ham muhim ko'rsatkichlardan bo'lib, mahsulot hajmida innovatsion mahsulotning ulushini oshirish choralari ko'rilishi lozim. Bunda ilm-fan yutuqlari va ilg'or axborot texnologiyalarini qo'llagan holda mahsulot ishlab chiqarishga e'tibor qaratish zarur bo'ladi.

Baliqchilik xo'jaliklarida har bir ishchi hisobga olingan holda xodimlarni o'qitish xarajatlari aniq belgilab qo'yish va bunga amal qilish lozim. Xodimlar ishlashi uchun etarli shart-sharoitlarni yaratish kerak. Bu esa, kadrlar qo'nimsizligi koeffitsientining oshib ketmasligiga ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda bizning fikrimizcha, baliqchilik xo'jaliklarida investitsiya dasturini pul ko'rinishida ijro qilish indikatori, quvvatlarni ishga tushirish parametrlarini bajarish indikatori hamda eksport parametrlarini bajarish ko'rsatkichlari ham muhim ko'rsatkichlardan hisoblanadi.

Ma'lumki, mamlakatimizda "hovuz xo'jaliklari ishlab chiqarish usuliga qarab: ekstensiv, yarim ekstensiv va intensiv usullarga bo'linadi"[6].

a) ekstensiv yo'l o'zgarmas ishlab chiqarish vositalariga asoslanib, bunda bir birlik ishlab chiqarish resurslariga to'g'ri keladigan ishlab chiqarish hajmining ko'payishi asosan, texnologiya, texnik daraja va ishlab chiqari tuzilmasini o'zgartirmasdan, ularning miqdor o'sishi natijasida (suv havzalarini ko'paytirish hisobiga) erishiladi.

b) intensiv yo'l yangi, zamonaviy va samarali ishlab chiqarish vositalari, innovatsion texnologiyalar, shu jumladan asosiy ishlab chiqarish vositasi hisoblangan asosiy to'dadagi baliqlarni (yangi zotlar, turlar va b.) qo'llash, hamda mavjudlarini takomillashtirish va yangi baliq zotlarini yaratish, baliqlarni oziqlantirish, parvarishlash va saqlash darajasi takomillashtirishga asoslanadi.

Ekstensiv, yarim ekstensiv va intensiv usullarda baliq yetishtirish b.f.d., professor B.G.Komilov tomonidan batafsilroq tasniflangan (1-jadval).

1-jadval: Intensiv usuldagi baliq yetishtirish texnologiyaning tasnifi[7]

№	Texnologiya	Tavsif	Samaradorlik
1	Ekstensiv usulda	Baliqlar asosan o'g'itlar bilan ta'minlab turiladigan tabiiy ozuqa hisobiga ulg'ayadi.	0,13 kg/m^3
2	Yarim intensiv usulda	Baliqlar ham tabiiy, ham qo'shimcha ozuqa hisobiga ulg'ayadi.	0,2 kg/m^3
3	Intensiv usul	Baliqlar faqat sun'iy, to'yimliligi yuqori bo'lgan ozuqa hisobiga ulg'ayadi.	40 kg/m^3 va undan ko'proq

*b.f.d.,professor Komilov B.G. O'simliklar va hayvonot olami genofondi instituti, ixtiologiya, gidrobioliya va akvakultura laboratoriya.

Demak, ishlab chiqarishning ekstensiv va intensiv usuli bir vaqtda mavjud bo'lib, o'zaro chambarchas bog'liqdir. Ma'lum bir davrlar oralig'ida u yoki bu yo'lning oshishi kuzatiladi. Ishlab chiqarish miqdor jihatdan o'sib borgani sayin, uning zamirida asosiy omillar rivojlanishining sifatini o'zgartirish manbalari vujudga keladi. Bunda ishlab chiqarish asosiy omillarining sifat o'zgarishi jarayoni faollashadiki, birinchidan, ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanish darajasi yuqori, ikkinchidan, ishlab chiqarish resurslari (mehnat, moddiy, moliyaviy va tabiiy, eng avvalo hovuz fondi) balansining yo'naltirilganligi yuqori.

Ishlab chiqarish kuchlari rivojlanishining bu bosqichi o'tish davri bo'lib, bu davr davomida iqtisodiy o'sishning ekstensiv manbalari o'rnini intensivlari egallashi sodir bo'ladi.

Shunday qilib, baliqchilikni intensivlashtirish – bu ishlab chiqarish ob'ekti sifatida baliqning o'zini, xo'jalikning moddiy-texnika bazasini, yangi ishlab chiqarish vositalari bilan jihozlanganligini, innovatsion texnologiyalarni qo'llashni hamda ishlab chiqarish munosabatlarini takomillashtirish va bir birlik ishlab chiqarish resurslari hisobiga yuqori sifatli mahsulotlar chiqishini ko'paytirish maqsadida inson omilini faollashtirish asosida rivojlanib boruvchi kengaytirilgan takror ishlab chiqarish jarayoni.

Intensivlashtirishdan asosiy maqsad – bir gektar suv havzasidan minimal xarajat evaziga yuqori daromad olishdan iborat. Baliqchilik xo'jaliklarida intensivlashtirish quyidagilar hisobiga amalga oshiriladi: ishlab chiqa-

6 Shohimardonov D.R. Mintaqalarda baliqchilikni rivojlantirish, "HILOL MEDIA" MChJ, Toshkent-2010, – B.26.

7 Komilov B.G., Xalilov I.I. Daryo forelini yetishtirish – O'zbekistondagi fermerlar uchun yuqori daromadli agrotijoriy imkoniyat. Yer energiya bioloxillik, Axborot byulleteni, № 5, 01.12.2014 y., – B.24.

rishni tashkil etishni va biotexnikani takomillashtirish; sun’iy ozuqalardan foydalanish; baliqlarni oziqlantirish, hovuzlar meliorativ holatini yaxshilash va o‘g‘itlashning yangi texnologiyalarini qo‘llash; havzani baliqlantirish zichligini oshirish hisobiga baliq mahsuldorligini oshirish, har xil tur va yoshdagi baliqlarni birgalikda parvarishlash, biostimulyatorlarni qo‘llash, ishlab chiqarish jarayonlarini kompleks mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish va boshqalar.

Aytish joizki, intensivlashtirish bir gektar suv havzasiga qo‘shimcha xarajatlarni talab qiladi, ammo ular faqat, agar baliq mahsulotlari ishlab chiqarishning qo‘shimcha o‘sishi qo‘shimcha xarajatlarning o‘sish sur’atidan yuqori bo‘lsagina samarali hisoblanadi. Ushbu maqsadda innovatsion ishlanmalarni amaliyotga joriy etish muhim bo‘lib, quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirish maqsadga muvofiq. Ya’ni:

a) mehnat resurslarini tejovchi intensivlashtirish – ishchilar sonini kamaytirishga qaratiladi;

b) fondlarni tejovchi intensivlashtirish – (hovuz fondi, unga biriktirilgan yer maydoni, asosiy vositalar, aylanma mablag‘lar va h.k.) unumdorligi yuqoriroq mashinalarni qo‘llashga yo‘naltirilgan;

d) material tejovchi intensivlashtirish – mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan xom ashyo, materiallar, yoqilg‘i, elekr energiyasi va boshqa resurslarni tejashga yo‘naltirilgan.

Intensivlashtirish darajasi parvarishlanayotgan ob’ektga (iliq suv baliqlari, sovuq suv baliqlari), joylashgan yeriga, xo‘jalik yuritish tizimiga (ekstensiv, yarimintensiv, intensiv) bog‘liq. Baliqlarni yaylov texnologiyalari (ko‘l tovar baliqchiligi, ayrim hovuz xo‘jaliklari va b.) asosida parvarishlash ekstensiv yo‘l, maxsus ozuqalar va moslamalar (industrial-iliq suvli xo‘jaliklar) yordamida amalga oshirish esa intensiv yo‘l hisoblanadi.

Umuman olganda, bizningcha baliqchilikni intensivlashtirish ko‘rsatkichlarini quyidagi uchta guruhga bo‘lib tavsiflash mumkin (2-rasmga qarang):

2-rasm: Baliqchilikda intensivlashtirish darajasiga baho berishda ko‘rsatkichlar tizimi[8]

1-guruh. Intensivlashtirish darajasi ko‘rsatkichlari. Ular intensivlik darajasini tavsiflaydi va omilli, ya’ni hovuzlar maydonining bir birligiga to‘g‘ri keladigan mablag‘lar va mehnat sarfining konsentratsiyalashuvi hisoblanadi.

2-guruh. Natijaviy ko‘rsatkichlari. Bular intensivlashtirish natijalarini xarajatlar bilan solishtirmasdan tavsiflaydi. Natijaviy ko‘rsatkichlariga quyidagilar kiradi: havzaga baliq qo‘yish zichligi, baliq mahsuldorligi, baliqlar bosh sonining saqlab qolinishi.

3-guruh. Intensivlashtirishning iqtisodiy samaradorligi ko‘rsatkichlari. Bular intensivlashtirishning iqtisodiy samaradorligini tavsiflaydi va mablag‘ va mehnat sarflarining qaytimi (qoplanishi) to‘g‘risida xulosa chiqarishga yordam beradi. Boshqacha aytganda, mahsulotlarnig o‘sish sur’atlari, ularni ishlab chiqarish xarajatlarining o‘sishiga qaraganda yuqoriligi bilan ifodalanadi.

Shundan kelib chiqqan holda tovar baliqchiligini intensivlashtirishning iqtisodiy samaradorligi darajasini asosiy mezon bajarilishini e’tiborga olgan holda quyidagi uchta pog‘onaga bo‘lish asosida baholashni tavsiya etamiz (3-rasmga qarang).

8 Mualliflarning tadqiqotlari asosida tuzilgan

Baliqchiligini intensivlashtirishning iqtisodiy samaradorligi darajasi			
Nomi	**Ko'rsatkichi**	**Asosiy me'zoni**	**Erishiladigan natijalar**
1-pog' ona (yarim intensiv)	qo'shimcha samara qo'shimcha xarajatlardan 30-50 foizgacha yuqori bo'ladi	Hovuz maydoni kamayishi va chavoqlar bosh soni ortishi, bir yilda ikki marta hosil olinishi lozim	Sarflangan mablag'lar baliqchilikda kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni ta'minlaydi
2-pog' ona (intensiv)	qo'shimcha samara qo'shimcha xarajatlardan 50 foizdan yuqori bo'ladi	Hovuz maydoni va baliq bosh soni kamayishi (mahsuldorlik ortishi), yiliga uch va undan ortiq hosil olinishi lozim	Bunda sarflangan mablag'lar baliqchilik biznesini kengaytirish va raqobatbardoshlikni ta'minlaydi
3-pog' ona (an' anaviy)	qo'shimcha samara qo'shimcha xarajatlardan past bo'ladi.	Hovuz maydoni ortadi, baliq bosh soni ortishi, yiliga bir marta hosil olingan holatda	Intensivlashtirish jarayoni samarasiz amalga oshiriladi

3-rasm: Baliqchiligini intensivlashtirishning iqtisodiy samaradorligi darajasi[9]

1-pog'ona. Bunda qo'shimcha samara qo'shimcha xarajatlardan 30-50 foizgacha yuqori bo'ladi. Ya'ni, QS>QX. Bunda sarflangan mablag'lar baliqchilikda kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni ta'minlash imkoniyati yaratiladi. Ammo, keng tarmoqda tovar baliq mahsulotlari ishlab chiqarish hamda biznesni kengaytirish imkoniyati past darajada bo'ladi.

2-pog'ona. Bunda qo'shimcha samara qo'shimcha xarajatlardan 50 foizdan yuqori bo'ladi. QS>QX. Bunda sarflangan mablag'lar baliqchilik biznesini kengaytirish va raqobatbardoshlikni ta'minlaydi;

3-pog'ona. QS<QX. Bunda qo'shimcha samara qo'shimcha xarajatlardan kam bo'ladi va intensivlashtirish jarayoni samarasiz amalga oshiriladi.

Ma'lumki, baliqchilik xo'jaligi bo'yicha intensivlashtirish darajasining umumlashtiruvchi ko'rsatkichlari hisob-kitob qilish uslublarini ishlab chiqish muhim masalalardan sanaladi. Ular hovuz baliqchiligida intensivlashtirishning mohiyatini tavsiflaydi va quyidagi ko'rsatkichlar bilan belgilanadi:

a) Foydalanilayotgan 1 ga hovuz maydoniga to'g'ri keladigan baliqchilikka mo'ljallangan asosiy vositalarning yillik o'rtacha qiymati va joriy ishlab chiqarish xarajatlari (eskirishsiz) , ming so'm/ga:

$$I = (F_o + P_{za}) : S_v, \quad (1)$$

Bunda, I – butun baliqchilik xo'jaligi bo'yicha intensivlik darajasi, so'm/ga;
F_o – asosiy vositalarning yillik o'rtacha qiymati, ming so'm;
P_{za} – joriy ishlab chiqarish xarajatlari (eskirishsiz), ming so'm/ga;
S_v – ishlatilayotgan hovuzlar maydoni, ga.

Bu ko'rsatkich butun baliqchilik xo'jaligining intensivlik darajasini tavsiflaydi va ishlatilayotgan 1 ga hovuz maydoniga to'g'ri keladigan moddiy va mehnat resurslarining konsentratsiyalashuv darajasini ko'rsatadi. Chunki hovuzlar maydonidan foydalanish darajasi ularning ushbu resurlar bilan ta'minlanganligiga bog'liq.

b) qo'shimcha, samaraliroq ishlab chiqarish resurslari qiymatining ishlatilayotgan hovuzlar maydoniga nisbati , ming so'm/ga:

$$I = DR_p : S_v, \quad (2)$$

Bunda, I – butun baliqchilik xo'jaligi bo'yicha intensivlik darajasi, ming so'm/ga;
DR_p – qo'shimcha ishlab chiqarish resurslari, ming so'm;
S_v – ishlatilayotgan hovuzlar maydoni, ga.

9 Muallif tadqiqotlari asosida tuzilgan

Fermer xo'jaligida foydalanilayotgan 1 ga hovuz maydoniga to'g'ri keladigan qo'shimcha mahsulotlar o'sishi (joriy yildagi 1 ga hovuz maydoniga to'g'ri keladigan asosiy vositalar yillik o'rtacha qiymati (eskirishsiz) va joriy ishlab chiqarish xarajatlari qiymati bilan oldingi yildagi xuddi shunday ko'rsatkich o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi).

Fikrimizcha, intensivlik darajasini tavsiflaydigan qo'shimcha ko'rsatkichlar ham hisob-kitob qilinishi zarur. Bu ko'rsatkichlar intensivlik darajasi umumlashtiruvchi ko'rsatkichlarining mohiyatini chuqurroq ochib beradi:

a) 1 ga ishlatilayotgan hovuz maydoniga to'g'ri keladigan asosiy vositalar yillik o'rtacha qiymati, ming so'm/ga:

$$I = F_o : S_v, (3)$$

Bunda, I – butun baliqchilik xo'jaligi bo'yicha intensivlik darajasi, ming so'm/ga;

F_o – asosiy vositalar yillik o'rtacha qiymati, ming so'm;

S_v – ishlatilayotgan hovuz maydoni, ga.

Bu ko'rsatkich intensivlik darajasini xo'jalikning asosiy vositalar bilan jihozlanganligiga bog'liq holda ifodalaydi. Hovuz maydoni birligiga to'g'ri keladigan asosiy vositalar qiymatining o'sishi bilan ulardan foydalanishning intensivlik darajasi ham oshadi. Asosiy vositalar aylanma mablag'larning oqilona ishlatilishini ham ta'minlaydi, chunki ular bilan ishlab chiqarish jarayonida ajralmas bog'liqlikda faoliyat ko'rsatadi.

b) buyumlashgan va jonli mehnatning joriy ishlab chiqarish xarajatlari umumiy summasining ishlatilayotgan hovuz maydoniga nisbati, ming so'm/ga;

$$I = P_z : S_v, (4)$$

Bunda, I – baliqchilik xo'jaligi bo'yicha intensivlik darajasi, ming so'm/ga;

P_z – baliqlarni parvarishlash uchun qilingan joriy ishlab chiqarish xarajatlari, ming so'm;

S_v – ishlatilayotgan hovuz maydoni, ga.

Shuningdek, intensivlashtirishning mohiyatini chuqurroq ochib beradigan hamda intensivlik darajasini tavsiflaydigan qo'shimcha ko'rsatkichlardan ham foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi: baliqlarning 1 s. qo'shimcha o'sishiga to'g'ri keladigan ozuqa xarajatlari; 1 s. mahsulotga to'g'ri keladigan jonli mehnat xarajatlari.

Hovuz baliqchiligida natijadorlik ko'rsatkichlari aniqlash ham muhim hisoblanadi. Ular intensivlashtirish natijalarini xarajatlar bilan taqqoslamasdan tavsiflaydi.

Umuman olganda intensivlashtirishning iqtisodiy samaradorligi hisob-kitob qilishda: joriy ishlab chiqarish xarajatlarining 100 so'miga va yillik o'rtacha bitta ishchiga to'g'ri keladigan yalpi va tovar mahsulot, fond qaytimi va mahsulotning fond sig'imi, ishlab chiqarish rentabelligi, foyda, mehnat unumdorligi, mahsulot birligining tannarxi kabi ko'rsatkichlardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Baliqchilik tarmog'ining biologik, tashkiliy-texnologik, iqtisodiy va boshqa xususiyatlarini o'rganish shuni tasdiqladiki, tarmoq samaradorligini oshirishning muhim omillaridan yana biri baliq mahsuldorligi hisoblanadi.

Demak, baliq mahsuldorligi – bu bitta vegetatsiya davrida baliqlarni tabiiy va sun'iy ozuqalar (omuxta yem va b.) bilan oziqlantirish hisobiga bir gektar hovuzdan olinadigan jami qo'shimcha o'sish og'irligi bilan aniqlanadi.

Baliq mahsuldorligi baliq mahsulotidan baliqlantirish materiallari (lichinkalar yoki chavoqlar, bir yilliklar, ikki yilliklar) og'irligini chegirib tashlash yo'li bilan aniqlanadi.

Baliq mahsuldorligi tabiiy ozuqa bazasi va sun'iy ozuqalar hisobiga olinadigan mahsuldorlikka bo'linadi. Tabiiy ozuqalar hisobiga mahsuldorlik – bu bitta vegetatsiya mavsumida baliqlarni faqat tabiiy ozuqalar bilan oziqlantirish hisobiga bir gektar hovuzdan olinadigan jami qo'shimcha o'sish og'irligi hisoblanadi.

Hovuzlarning tabiiy ozuqalar hisobiga mahsuldorligi bo'yicha hozirgacha tasdiqlangan normativlar mavjud emas. Shu bois, soha mutaxassislarining ma'lumotlariga tayanamiz. Xususan, sohaning etakchi olimlari va mutaxassislari B. G. Kamilov, R. B. Kurbanov va T. V. Salixovlar yozishicha: "sun'iy hovuzlarda hech qanday tadbir olib borilmagan taqdirda ham unda xuddi ko'ldagidek tabiiy jarayonlar kechaveradi. Baliq ovlasa ham bo'ladi. Natijalar ham xuddi ko'ldagidek – yiliga 15-40 kg/ga tashkil etadi"[10]. Shuningdek, S. Q. Xusenov, D. S. Niyozov va G'. M. Sayfullayevlar yozishicha: "o'rtacha tabiiy baliq mahsuldorligi, karp bo'yicha 70-260 kg/ga"[11].

Shuningdek, sun'iy ozuqalar hisobiga mahsuldorlik – bu bitta vegetatsiya mavsumida baliqlarni sun'iy ozuqalar (omuxta em va b.) bilan oziqlantirish hisobiga 1 ga hovuzdan olinadigan jami qo'shimcha o'sish og'irligi

10 Kamilov B.G., Kurbanov R.B., Salixov T.V. Baliqchilik (O'zbekistonda karp baliqlarini ko'paytirish), Toshkent, "Chinor" ENK, 2003, – B.13.

11 Xusenov S.Q., Niyozov D.S. va Sayfullayev G'.M. Baliqchilikchilik asoslari (oliy o'quv yurtlari talablari uchun o'quv qo'llanma), "Buxoro" nashriyoti, 2010, – B.99.

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

bo'lib, bu ko'rsatkich, yuqorida sanab o'tilgan, baliqlarning tabiiy mahsuldorligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar (vegetatsiya davrining qancha davom etishi; baliqlarning turlari; baliqlarning yoshiga; tabiiy ozuqa bazasining holati va undan baliqlarning oziqlanish darajasi; suv va tuproqning sifati hisobi) bilan birga, omuxta ozuqalarning miqdori va sifati; ozuqalarni tarqatish texnikasi va boshqa omillarning umumiy ta'siriga bog'liq.

Shuningdek, texnologik jihatdan havuzga baliq qo'yish zichligi ko'rsatkichi ham muhim sanaladi. Baliq ishlab chiqarishning ma'lum darajada intensivlashtirilgan (meliorativ tadbirlar, ozuqa organizmlarining introduksiyasi, hovuzlarni o'g'itlash, baliqlarga oqsilga boy ozuqalar berilishi va b.) sharoitida hovuzning eng yuqori baliq mahsuldorligi va baliqning standart og'irligiga erishiladigan baliq qo'yilishi zichlashtirilgan deb ataladi. Hovuzga baliq qo'yish zichligi intensivlashtirish darajasiga qarab normal holatdan 2-5 marta yuqori bo'lishi mumkin.

Umuman olganda hovuz baliqchiligida qo'llanilayotgan intensivlashtirish tadbirlari bilan birga, havzaga bitta turdagi va yoshdagi baliqlarni qo'yishni zichlashtirish, havzaga baliqlarni aralashtirib qo'yish, qo'shimcha baliqlar qo'yish va polikultura hisobiga baliq mahsuldorligini oshirishga erishish mumkin.

XULOSA

Baliqchilik tarmog'i iqtisodiy samaradorligini baholashda tarmoqni qishloq xo'jaligining boshqa tarmoqlaridan tubdan farq qiluvchi xususiyatlarini nazarda tutishni maqsadga muvofiq hisoblab, quyidagi xulosalarni shakllantiramiz.

1. Baliqchilik chorvachilikning muhim tarmoqlaridan sanalib, uni samaradorligini baholash tarmoqning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Tarmoqning ushbu xususiyatlarini nazariy jihatdan mahalliy olimlarimizlarning tadqiqotlarida alohida e'tibor qaratilgan. Bizning fikrimizcha, hovuz baliqchiligi muhim manba sanalgani holda, baliqchilikning maxsus hovuzlar yoki inshootlar (qafas va b.) da baliqlarning tez o'sadigan turlarini ko'paytirish bilan shug'ullanadigan quyi tarmog'i hisoblanadi.

2. Hovuz fondidan foydalanishning samaradorligi umumiy baliq mahsuldorligi va inshootlar qiymatining bir birligiga to'g'ri keladigan baliq mahsuloti bilan tavsiflanadi. 1 ga yaylov hovuziga to'g'ri keladigan inshootlar qiymati ulushining oshishi bilan hovuz fondidan foydalanish samaradorligi o'sadi.

3. Baliqchilikni intensivlashtirish ko'rsatkichlarini uchta guruhga bo'lib tavsiflash tavsiya etilgan. Xususan, 1-guruh. Intensivlashtirish darajasi bo'lib, intensivlik darajasini tavsiflaydi va omilli, ya'ni hovuzlar maydonining bir birligiga to'g'ri keladigan mablag'lar va mehnat sarfining konsentratsiyalashuvi hisoblanadi; 2-guruh. Natijaviy ko'rsat-kichlar bo'lib, intensivlashtirish natijalarini xarajatlar bilan solish-tirmasdan tavsiflaydi va 3-guruh. Intensivlashtirishning iqtisodiy sama-radorligi ko'rsatkichlarini o'z ichiga olgani holda, intensivlash-tirishning iqtisodiy samaradorligini tavsiflaydi va mablag' va mehnat sarflarining qaytimi (qoplanishi) to'g'risida xulosa chiqarish imkonini yaratadi.

4. Shundan kelib chiqqan holda, tadqiqot natijalariga ko'ra tovar baliqchiligini intensivlashtirishning iqtisodiy samaradorligi darajasini uchta pog'onaga bo'lish asosida baholash tavsiya etilgan: 1-pog'ona. Bunda qo'shimcha samara qo'shimcha xarajatlardan 30-50 foizgacha yuqori bo'ladi. Ya'ni, QS > QX. 2-pog'ona. Bunda qo'shimcha samara qo'shimcha xarajatlardan 50 foizdan yuqori bo'ladi. QS > QX. Hamda 3-pog'ona. QS < QX. Bunda qo'shimcha samara qo'shimcha xarajatlardan kam bo'ladi va intensivlashtirish jarayoni samarasiz amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. A. Sarsenboyev. Baliqchilik sohasi rivojlanishini marketing yondashuvlari asosida takomillashtirish (Qoraqalpog'iston Respublikasi misolida), Monografiya, T.: "Lesson Press" MChJ nashriyoti, 2021. – B.141.
2. R.X.Ergashev, S.R.Xalikov, U.X.Beglayev. Baliqchilik iqtisodiyoti. Darslik, – T., "Navro'z" nashriyoti, 2020. – 298 b.
3. I. A. Yunusov. Baliqchilik tarmog'ini rivojlantirish va samaradorligini oshirish yo'llari. i.f.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – T.: 2020. – 136 b.
4. Komilov B.G., Xalilov I.I. Daryo forelini yetishtirish – O'zbekistondagi fermerlar uchun yuqori daromadli agrotijoriy imkoniyat. Yer energiya bioloxillik, Axborot byulleteni, № 5, 01.12.2014 y., – B.24.
5. Xusenov S.Q., Niyozov D.S. va Sayfullayev G'.M. Baliqchilikchilik asoslari (oliy o'quv yurtlari talablari uchun o'quv qo'llanma), "Buxoro" nashriyoti, 2010, – B.99.
6. Shohimardonov D.R. Mintaqalarda baliqchilikni rivojlantirish, "HILOL MEDIA" MChJ, Toshkent-2010, – B.26.
7. Kamilov B.G., Kurbanov R.B., Salixov T.V. Baliqchilik (O'zbekistonda karp baliqlarini ko'paytirish), Toshkent, "Chinor" ENK, 2003, – B.13.
8. В.И.Радюк. Прудовый фонд рыбоводного предприятия. Главное управление образования, наука и кадров. https://refdb.ru/look/2680869.html

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov
Musahhih: Xondamir Ismoilov
Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 11-12

© Materiallar ko‘chirib bosilganda “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

“Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.